

2. Паризька конвенція про охорону промислової власності, прийнята 20.03.1883 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU883K1U.html.

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

5. Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти промислової власності (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України) : Оглядовий лист Вищого господарського суду України від 23.12.2008 р. № 01-8/735 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_735600-08.

6. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>.

7. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочи-

нів та їх правові наслідки : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-praktiku-zastosuvannja-sudami-kriminalnogo-zakonodavstva-doc25294.html>.

8. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2014 р. № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00152.html.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажинський, Є.П. Бурдоль та ін.] ; за заг. редакцією В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 2012. – 768 с.

10. Кримінальне право України: Особлива частина : [підручник] / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.] ; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.

11. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T141678.html.

УДК 343.9.018.3

КРИМІНОГЕННИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАСОВИХ СУСПІЛЬНИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Пивоваров В.В., к. ю. н.,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Бурова К.А., студентка
Інститут підготовки кадрів для органів прокуратури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті розглядається детермінуючий вплив гострих суспільних криз, суспільних революцій на утворення агресивної злочинної масової свідомості в контексті всесвітньої історії й сучасності.

Ключові слова: причини злочинності, соціальні кризи, революція, масова свідомість, психологія натовпу.

В статье рассматривается детерминирующее влияние острых общественных кризисов, общественных революций на образование агрессивного преступного массового сознания в контексте всемирной истории и современности.

Ключевые слова: причины преступности, социальные кризисы, революция, массовое сознание, психология толпы.

Pivovarov V.V., Burova K.A. CRIMINOGENIC POTENTIAL OF MASS SOCIAL UNREST

The article discusses the determining influence of acute social crises, social revolutions in the formation of aggressive criminal mass consciousness in the context of world history and modernity.

Key words: causes of crimes, social crisis, revolution, popular (mass) consciousness, crowd psychology.

Постановка проблеми. Глобалізація економічних систем світу, лібералізація національних економік, яка, у свою чергу, супроводжується зменшенням «непродуктивних» соціальних витрат і соціальної уваги загалом до вразливих верств населення (пенсіонерів, тимчасово безробітних, малоосвічених, підлітків без батьківського піклування та інших схильних до маргіналізації прошарків населення) усіляко сприяє вибухам соціального напруження. Питання поведінки натовпу досліджувались багатьма вченими, однак особливого звучання ці проблеми набули в сьогоденній Україні. Насамперед спостерігаються й надалі прогноуються сплески злочинності

серед невдоволених верств населення. Ця проблема є актуальною для сучасної України.

Ступінь розробленості проблеми. Тему соціальних криз у кримінології як таких (економічні кризи, перевороти, бунти, революції) і їхній вплив на стан злочинності ще з давніх часів уважають актуальною, вона досліджувалась багатьма вченими. На думку більшої частини науковців, причини злочинності необхідно шукати передусім у соціальних відносинах, у суперечностях, які виникають між основними класами суспільства, через недосконалість економічного планування, явище дестабілізації в державі. Серед ранніх дослідників цих питань необхідно виділити М. Гернета,

Е. Дюркгейма, А. Кетле, Г. Тарда, Е. Феррі, Г. Ашаффенбурга, Ч. Ломброзо та інших.

Соціальні негативні явища, які впливають на злочинність, у ХХ ст. вивчали пострадянські й вітчизняні вчені: Ю. Антонян, А. Долгова, А. Закалюк, Н. Кузнецова, А. Зелінський, Л. Давиденко, В. Харченко, Б. Головкін та інші.

Указані науковці зробили вагомий внесок у дослідження проблеми впливу соціальних негативних явищ на злочинність, але в сучасних умовах питання впливу соціальних кризових явищ на стан злочинності ще потребують додаткових кримінологічних досліджень.

Мета статті – дослідити характер і напрям впливу гострих суспільних криз, суспільних революцій і маніпуляцій масовою свідомістю як суттєві криміногенні детермінанти на процес утворення агресивної злочинної масової свідомості; окреслити напрями кримінологічного вивчення й запобігання цьому явищу.

Виклад основного матеріалу. Науковці виділяють різні соціальні детермінанти злочинності. Загалом визнання злочинності як соціальної закономірності неминуче зумовлює визнання її зумовленості соціальними явищами, що сприяють чи перешкоджають існуванню злочинності. Так, А. Кетле зробив такий висновок: «Суспільство містить зародок усіх, хто має скоїти злочини, тому що в ньому містяться умови, які сприяють їх розвитку...». Отже, уперше в кримінології було підкреслено важливість соціальних умов, продемонстровано соціальну детермінованість злочинності, її відносну незалежність від волі й свідомості окремих людей, похідний характер від умов соціального середовища. Саме в цей період французький кримінолог О. Лакассань вивів знамениту формулу: «Кожне суспільство має тих злочинців, на яких воно заслуговує».

Існує тричленна класифікація причин злочинності Е. Феррі, відома на сьогодні як загальноприйнята. До соціальних факторів злочинності він зараховує збільшення та зменшення народонаселення, еміграцію, суспільну думку, звичаї й релігію, родинний лад, політичне, фінансове, комерційне становище, промислове та землеробське виробництво, адміністративний устрій, суспільну безпеку, освіту й виховання, суспільну благодійність [1, с. 30].

Німецький психіатр, невролог і кримінолог Г. Ашаффенбург виділяє такі фактори соціальних причин злочинності, як пори року, раса та релігія, місто й село, професія, народна моральність, алкоголізм, інші напої та наркотичні речовини, проституція, гра й азартні ігри, економічне та соціальне становище [2, с. 17–89].

Деяко інший погляд на соціальні фактори злочинності можна зустріти в Г. Тарда, який виділяє копіювання, поведінку вищих прошарків суспільства, ситуацію великих міст і міграцію, багатство й бідність, цивілізацію, закони, якими управляються суспільства. Окрему увагу вчений приділяє взаємозв'язку та впливу *революції* на стан злочинності. Так, науковець наголошує на тому, що «цивілізація та соціальна революція – дві різні речі», їх ототожнення є недоцільним, адже «революція

тим і чужа цивілізації, бо вона є боротьбою класів, і хоча іноді корисно зайнятися воєнною справою, й іноді буває корисною революційна політика, проте війна, як зовнішня, так і внутрішня, – це найстрашніший ворог цивілізації. Моральність народу так тісно пов'язана з його мораллю та звичками, що не потрібно дивуватись, дивлячись, як епохи, що були схвильовані великими кризами, нації, що були охоплені боротьбою двох культур, двох цивілізацій, двох партій чи двох армій, дають залежно від цього особливу злочинність». Габріель де Тард проводив прямий зв'язок революційних дій, які з 1830 р. не переставали хвилювати Францію, із прогресуванням кількості правопорушень і злочинів. Він розкрив закономірності впливу цивілізації та революції на злочинність: «Наслідувальний відблиск першої є праця (міграція й колонізація), а другої – політичне збудження, страйк, повстання та повна видозміна форм, занадто швидка (настільки, що ніколи не супроводжується прогресом у праці), переміщення сіл у міста, несподівані невдачі й розорення, грубий перехід ні з чого до повної політичної влади або навпаки» [3, с. 272].

Зрозуміло, що кризові явища та процеси в економіці, політиці й державному управлінні негативно позначаються на соціальній сфері, погіршують рівень і якість життя мільйонів громадян, підвищують соціальне напруження та радикальні настрої [4, с. 78].

Для того щоб простежити зв'язок соціальних суперечностей, соціальних криз, революції зі станом злочинності, необхідно насамперед звернутись до самого терміна «революція», зрозуміти його сутність; охопити науковим мисленням сутність *психології натовпу* загалом. Юридична енциклопедія надає таке визначення революції: «Революція (франц. *revolution* – обертання, переворот, від пізньолат. *revolutio* – поворот, коловорот) – різкий, стрибкоподібний перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового в розвитку певних явищ природи, суспільства, пізнання; переворот у суспільному розвитку або його вияв у тій чи іншій сфері суспільного життя. Поняття «революція» протилежне поняттю «еволюція». Соціальна революція супроводжується докорінним переворотом у житті суспільства, наслідком якого є ліквідація віджилого суспільного ладу і заміна старих державно-правових інститутів новими. Рушійними силами соціальних революцій виступають класи, соціальні верстви, політичні партії тощо» [5, с. 253].

Звертаючись до праць відомого італійського антрополога-криміналіста Ч. Ломброзо, який шукав зачатки революції в наслідуванні, бачимо таке. Науковець наголошує на тому, що наслідування є можливим тільки за умови відсутності внутрішніх основ індивідуальної або колективної психіки, слабкості традицій і авторитету. І звичайним видається постійне прагнення людства до змін, проте такі зміни повинні й можуть здійснюватися лише за умови збереження основ, головних принципів, на базі здорового консерватизму. Невдало або передчасно проведені реформи також провокують початок революцій: «... тільки люди, ко-

трі абсолютно не знають природи людини або занадто владні, можуть вводити реформи, що не відповідають умовам часу, руйнуючи старі установи й замінюючи їх новими не тому, що це треба народу, а тому, що так прийнято в інших країнах і за інших умов». Подібне наслідування згубне для націй і держави: «... бажати все реформувати – значить бажати все зруйнувати» [6, с. 93]. Автор розкриває небезпеки революцій, підкреслюючи, що деякі нешкідливі дії (наприклад, пісня, заклик тощо) викликають невиразне бродіння в натовпі, яке дуже скоро спрямовується до інших цілей, ніж ті, що безпосередньо викликали революцію.

Автори «Революційного неврозу» О. Кабанес і Л. Насс услід за Ч. Ломброзо доводять, що «в періоди революцій у суспільстві країни спостерігається зазвичай і притому водночас, з одного боку, значне зниження розумових сил, а поряд із цим, з іншого – переможне пробудження первісних, суто тваринних інстинктів, і що так воно в подібні періоди виявляється повністю у владі стихійних, таких, що не піддаються ніякому розумовому контролю, поривів і спонукань». При цьому революційна істерія виявляється одними і тими самими симптомами, набуває одних і тих самих форм. Відтак її витоків і мотивів лежать не зовні, не в соціальній, політичній чи культурній сфері, а всередині самої рушійної сили революції – маси, натовпу. Дослідники О. Кабанес і Л. Насс на прикладі революції у Франції намагаються донести до читачів розуміння наслідків революційного апогею. Навіть окрема глава праці присвячена жахливим наслідкам і вандалізму в післяреволюційний період Франції. Автори вказують: «Мистецтво в усіх його видах славилось і заохочувалося більше, ніж будь-коли, а поряд із цим не менш немилосердно винищувалося все, що становить кращу прикрасу й дорогоцінне надбання цього цивілізованого суспільства. Не будучи в змозі боротися з таким перебігом причин, які не мають нічого спільного з завданнями чистого мистецтва, республіка була змушена це терпіти й допускати. Ще раз підтверджувалася істина, що добро і зло нерозлучні, причому останнє бере зазвичай верх над першим. У всякому разі не підлягає сумніву, що переможний народ не відрізняється особливою делікатністю своїх прийомів і, як дикий звір, що вирвався на волю, кидається на все досить нерозважливо» [7, с. 255–256].

У періоди суспільних переворотів народжується абсолютно своєрідний, тільки й притаманний цим періодам світогляд: “*Ното homini lupus est*” («Людина людині – вовк»). Ніколи не виправдовується так цей вислів митця Т. Плавта, як саме в епохи революцій. Справді, у подібні моменти розвивається якась особлива жага ненависті, якийсь особливий голод гоніння проти всіх і вся, від людей до неживих предметів [7, с. 379]. Жахливі злочини були описані в згаданій праці як докази становища, коли розуміння моралі, добра і зла, ненависті спотворилося у свідомості натовпу.

Привертає увагу, що в працях Ч. Ломброзо не раз згадуються думки Г. Тарда. Тому доцільно знову звернутися до його вже згаду-

ваних фундаментальних праць, у яких значну увагу було приділено злочинності натовпу. Г. Тард наголошував на тому, що неможливо приділяти всю увагу тільки злочинам індивідуальним, адже злочинність натовпу є більш страшною – спонтанною, схильною до пристрасті, а не розуму. У своїх роздумах автор відповідає на головне питання: як саме формується *натовп*? Одного помаху руки ватажка вистачає, щоб пробудити цю сплячу силу й направити її до певної мети. Але для того щоб первинний імпульс міг спричинити подальші наслідки, для того щоб новонароджена хвиля народного руху була спроможна швидко та широко розповсюдитися, необхідно, щоб уми були підготовлені до того попередньою, можливо, навіть несвідомою, але хоч би в загальних рисах схожою роботою [3, с. 360]. Тобто, учений наголошує на тому, що створення натовпу – єдиного організму – неможливе без попередньої підготовки індивідів натовпу, без необхідних і стійких детермінант, що слугують появі об'єднувальної ідеї. Однак вказує: «Усі ці люди, між якими, як кров між клітинками нашого організму, циркулює екзальтоване почуття їхньої солідарності, що є наслідком їхнього взаємного збудження, усі вони негайно стають абсолютно чужими іншому людству, що не входить до їхньої групи, робляться не здатними співчувати стражданням інших людей, що ще нещодавно були їхніми братами і співгромадянами, а тепер стали для них абсолютно чужими або навіть ворогами, придатними лише для того, щоб палити, убивати або грабувати. У цьому можна бачити повернення до морального стану диких, пов'язаних між собою лише союзом примітивної сім'ї... На цій підставі благородство й піднесеність релігійних, політичних і патріотичних цілей, що переслідуються людьми, котрі зібралися в натовп або організувалися в таємне товариство, ніскільки не перешкоджає швидкому занепаду їхньої моральності і крайньої жорстокості їхньої поведінки, тільки вони починають діяти спільно. Німецькі селяни XVI століття повстали й озброїлися в ім'я євангельського милосердя й братерства, але лишень вони почали свої спільні дії, як один із їхніх керівників із гіркотою відзивався про них: «Тепер я бачу, що більшість із них тільки й думає про крадіжство та грабівництво» [3, с. 363].

«Натовп – це субстрат, у якому мікроб зла розвивається дуже легко, тоді як мікроб добра помирає майже завжди, не знайшовши відповідних умов життя. Чому ж так?» – ставить риторичне, однак цілком слушне питання відомий італійський учений С. Сігелє. Науковець описує процес зараження натовпу, удавшись до порівняння людей із тваринами: «Як серед бджіл або птахів, уся зграя яких за найменшого удару крила охоплюється непереможною панікою, точно так само й серед людей який-небудь душевний рух поширюється, завдяки навіюванню, тільки на підставі того, що вони бачать або чують, і навіть перш ніж будуть відомі мотиви такого душевного стану; імпульс відбувається часом навіть від уявного факту, подібно до того як ми не можемо кинути погляд у глибину прірви без

того, щоб не відчувати запаморочення, яке тягне нас туди»*. «Героїзм, доблесть, доброта можуть бути якостями одного індивіда; але вони ніколи або майже ніколи не є відмінними ознаками великого зібрання індивідів. У цьому нас переконує найзвичайнісіньке спостереження: натовп індивідів завжди наводить страх; дуже рідко від нього чекають на щось хороше. Весь світ знає із досвіду, що приклад розпусника або схибленого може захопити натовп до злочину; дуже небагато вірять у те, і насправді це відбувається вельми рідко, що голос врівноваженої або сміливої людини міг переконати натовп заспокоїтися» [8, с. 38, 45].

Багатогранний науковець Г. Тард дає відповідь на це питання через аналіз найбільш заразливих за своєю природою психічних станів, уважаючи, що такими є почуття любові або ненависті, позитивні або негативні переконання, довіра або недовіра, похвала або засудження, надія й страх. «Немає нічого більш заразливого, ніж сміливість, яка, по суті, становить комбінацію пристрасного бажання з глибоким переконанням або гордості, що так само складається із живого прагнення до панування над іншими, з одного боку, і грубої упевненості в особистій перевазі – з іншого» [3, с. 370]. Автор, досліджуючи історію народних збійовиськ, доходить висновку, що «... ненависть стосовно заразливості взагалі бере перевагу над любов'ю, лихослів'я – над похвалою, свистіння – над оплесками й негативні переконання – над позитивними». А *найзаразливішим* з усіх людських дій Габрель де Тард визнає *вбивство*.

Свого часу «єрою мас» назвав Г. Лебон ХХ ст., що наставало. За його спостереженнями, маси диктують урядом поведінку, і ці останні намагаються прислухатися до їхніх вимог: «Не в нарадах государів, а в душі натовпу готуються тепер долі націй, а божественне право мас замінює собою божественне право королів» [9, с. 126–127]. Г. Лебон запропонував новий і несподіваний для свого часу погляд на маси, натовп. Нетрадиційність його полягала в тому, що ірраціональність, нерозумність поведінки натовпу, на думку Г. Лебона, пояснювалася *самим фактом масовості*, згрупованості, колективності, самою ситуацією скупчення людей в одному місці через якусь причину, але не вродженою людською дегенеративністю (як уважав Ч. Ломброзо) і не злочинними схильностями (як уважав С. Сигеле).

Г. Лебон наполягав на іншому, він стверджував, що маси за своєю природою консервативні. Навіть коли маси вже піднімаються на барикади й розмахують червоними прапорами, не варто особливо вірити їхнім революційним закликам: насправді вони лише пристрасно бажають повернутися до архаїчних основ. І володарі повинні використовувати цю тягу, щоб повернути маси до їхнього минулого (наприклад, міфу нації), від якої вони ненадовго звільнилися. «За допомогою

ностальгії серця, минулої слави, турботи мас про шанування пам'яті мертвих запобігається або завершується революція» [9, с. 153–154].

Так, Ч. Ломброзо був переконаний у відсталості й інертності маси і натовпу, непередбачуваності її поведінки в суспільстві. Разом з іншими мислителями, які відкрили для себе цю проблему, він тривожно вдивляється в повсталий перед його розумом жахливий феномен: чи не зруйнує цей «злочинний натовп» ту традиційну систему цінностей і речей, яка склалася в Європі й світі, куди вона направить свою течію, хто стане її ворогом, які нові безодні відкриються перед нею в прийдешньому столітті? Якщо вроджені вади людини змогли вилитися в низку соціальних і політичних катаклізмів – революцій, то чи не будуть вони спрямовані й проти самого людського існування? Відповіді немає. Але логічним є умовивід сучасного науковця В. Лунєєва, який уважає, що «революційне насильство, яким би справедливим воно не було, за методами схоже до терористичного» [10, с. 448].

Важливим кроком у дослідженні й інтерпретації досвіду попередніх соціальних криз є праця П. Сорокіна, на думку якого, війни та революції мають величезний вплив на поведінку людей. «Мирне життя гальмує акти насильства, убивства, звірства, брехні, грабежу, обману, підкупу й руйнування. Війна й революція, навпаки, вимагають їх, прищеплюють ці рефлекси, сприяють їм усіляко ... Оголошуючи – це особливо стосується революції – моральні, правові, релігійні та інші цінності й норми поведінки «забобонами», вони тим самим 1) знищують ті гальма в поведінці, які стримують неприборканий вияв суто біологічних імпульсів, 2) прямо змінюють останні, 3) прямо прищеплюють «анти-соціальні», «злісні» акти» [11, с. 406–407]. Отже, будь-яка тривала й жорстока війна, як і кожна кривава революція, призводить до деградації людини та суспільства в морально-правовому стосунку. П. Сорокін визнає наявність у революціях і війнах прикладів жертвовності, героїзму, але зазначає, що вони тонуть у морі протилежних явищ, і тому їхня роль незначна, порівняно з *криміналізуючою роллю війни й революції*. Так, на початку ХХ ст. екстремальність ситуації посилювалася величезною кількістю зброї в руках населення після створення червоногвардійських загонів і розпуску царської армії. Відомо, що психологія й поведінка людини з рушницею та мирного жителя значно різняться. П. Сорокін наводить дані про кількісний і якісний прогрес злочинів із використанням зброї: у 1918–1919 рр., порівняно з 1914 р., у Москві кількість пограбувань зросла у 8 разів, а озброєних нападів – у 285 разів. Мислитель доходить висновку, що революції заводять суспільство в глухий кут. Будучи породженими голодом, війнами та деспотизмом, вони самі неминуче ведуть до ще більшого голоду, війн і деспотизму. Суспільство, що намагається вирішити свої проблеми шляхом революції, на його думку, платить за це вимиранням значної й багато в чому кращій частини своїх членів. Тільки заплативши цю

* До речі, у сучасній психології запаморочення від висоти з одночасним потягом до спостереження висоти й повторного відчуття запаморочення розглядається як вияв невротизму – авт.

данину, воно, якщо не гине зовсім, отримує можливість існувати й жити далі.

Жорстко, прагматично, але правдиво звучать слова В. Лунеева, який зазначає: «XX сторіччя стало апогеєм, адже два світових і десятки регіональних зіткнень забрали сотні мільйонів людських життів і заподіяли жахливі руйнування матеріальним носіям світової культури» [12, с. 3].

Розуміння повної неможливості конструктивно управляти збудженими масами приходять до урядів не одразу, проте сигналізуючими (за образним виразом кримінолога І. Карпеця), кримінологічними за своєю природою видаються висновки дослідження Д. Ольшанського, який наголошує на тому, що «навіть конфліктуючі інституціоналізовані сили в межах однієї соціально-політичної системи об'єднуються загальним прагненням – протистояти стихійному настроєвому впливу мас». Так, навесні 1989 р. в Польщі однією з характерних деталей «круглого столу», за яким зібралися представники правлячої тоді ПОРП і опозиційної «Солідарності», стала досить істерична заява одного з лідерів останньої А. Міхніка: «Вулиця нами управляти не буде!». Аналіз одного з виступів Л. Валенсі тієї пори перед молодіжною аудиторією виявив, що після входження в «коридори влади» йому стало важко керувати масою. Незважаючи на красиву риторику («Я був тим, на кого ви молилися протягом десяти років, але сьогодні я сам готовий встати на коліна, звертаючись до вас із закликом: почекайте, дайте нам ще кілька тижнів...»), охоплена настроєм протесту маса не бажала сліпо підкорятися своєму ж учорашньому кумиру [13, с. 152].

XX ст., породивши глобальні масові політичні феномени, продемонструвало зростаючу роль народних мас в історичному розвитку. Події початку XX ст. були описані інтелектуальним Максимом Горьким із використанням таких висловів, як «очманіла маса», «вибух зоологічних інстинктів», «відверність патерналізм картини безумства», «чортополох отруйної ворожнечі, злих підозр, безсоромної брехні, наклепів, хворобливих честолюбств» тощо.

Висновки. Постає питання: чи не продовжує «еру мас», еру жахливих руйнувань, кровавих зіткнень наше XXI сторіччя? Революції, бунти, війни циклічно й неминуче повторюються. Тому зростання злочинності в період із 2013 р. до 2015 р. виглядає загрозливим, однак абсолютно природним і зрозумілим. За статистичною інформацією Генеральної прокуратури України, за 2013 р. обліковано 761 злочин із використанням вогнепальної зброї, а в за 2014 рік – уже 2 523 злочини (зростання в 3,3 раза). При цьому питома вага гладкоствольної зброї (тобто легальної мисливської) в таких злочинах у 2013 р. становила 16,8%, а в 2014 р. – тільки 6,3% [14]. Тобто, близько 95% використаної у 2014 р. зброї належить

до бойової. Правоохоронні органи після зміни влади в країні опинилися деморалізованими. Частина співробітників органів внутрішніх справ звільнилася, значна частина була мобілізована до лав збройних сил. Деяка частина впала в ступор в очікуванні люстрації й невідомих реформ. Величезна кількість біженців, внутрішньо переміщених осіб, які не можуть отримати тимчасову реєстрацію, працевлаштуватись і отримувати легальні кошти на прожиття, стають на злочинний шлях. На руках у населення з'явилась небачена раніше кількість одиниць бойової вогнепальної зброї та вибухових пристроїв. Усе це відбувається на тлі наростаючої економічної й фінансової кризи, погіршення рівня життя населення, зростання безробіття. Тому обов'язок учених-кримінологів – з'ясувати вплив соціально-політичних криз, революцій, громадянських війн на стан злочинності, розробити чітку стратегічну концепцію запобігання негативним наслідкам соціальної кризи й суперечностей в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гернет М.Н. Социальные факторы преступности / М.Н. Гернет – М.: Универс. тип., Страстной бульвар, 1905. – 203 с.
2. Ашаффенбург Г. Преступление и борьба с ним: Уголовная психология для врачей, юристов и социологов / Г. Ашаффенбург; сост. и вступ. статья В.С. Овчинского, А.В. Федорова. – М.: Инфра-М, 2010. – 241 с.
3. Тард Г. Преступник и преступление. Сравнительная преступность. Преступления толпы / Г. Тард; сост. и предисл. В.С. Овчинского. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 381 с.
4. Кримінологія: [підручник] / за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкина. – Х.: Право, 2014. – 440 с.
5. Юридична енциклопедія: в 6 т. / гол. ред. Ю.С. Шемшученко. – К.: Укр. енцикл., 1998–2004. – Т. 5: П–С. – 2003. – 736 с.
6. Ломброзо Ч. Политическая преступность и революция по отношению к праву, уголовной антропологии и государственной науке / Ч. Ломброзо, Р. Ляски; предисл. И.А. Исаева. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 474 с.
7. Кабанес О. Революционный невроз / О. Кабанес, Л. Насс; Ин-т психологии. – М.: Изд-во КСП, 1998. – 576 с.
8. Сигеле С. Преступления толпы. Опыт коллективной психологии / С. Сигеле. – СПб.: Издание Ф. Павленкова; тип. Ю.Н. Эрлих, 1893. – 120 с.
9. Лебон Г. Психология толп / Г. Лебон. – М.: Ин-т психологии РАН, изд-во КСП, 1998. – 416 с.
10. Кримінологія: [учебник] / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, В.В. Лунеева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 640 с.
11. Сорокин П.А. Нравственное и умственное состояние современной России: Литература русского зарубежья: [антология] / П.А. Сорокин. – М.: Книга, 1990. – Т. 1. – Кн. 1. – 1990. – 430 с.
12. Лунеев В.В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции / В.В. Лунеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 912 с.
13. Ольшанский Д.В. Психология масс / Д.В. Ольшанский. – СПб.: Питер, 2002. – 368 с.
14. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013 року; Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2014 року: Статистична інформація / Генеральна прокуратура України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c=fo#.